Odensholms byalag - projekt hembygdsgård 2016-2025

Bien 1940

Odensholm
Odensholm kan ha varit befolkad i 1000 år eller mer. Vid slutet av 1700-talet utgjordes befolkningen av sju familjer - boende på gårdarna Brus, Greis, Erkas, Marks, Niggors, Nibondas och Stavas – de familjer som kom att leva kvar in i modern tid.

Odensholmsborna tvångsevakuerades från Odensholm i juni 1940 och under åren 1943–1944 flydde eller överflyttades de flesta holmbor till Sverige.

Odensholm är ett Landskapsreservat, Natura 2000-område och ett skyddat våtmarksområde
År 1996 grundades Odensholms landskapsreservat av Estlands regering, med syftet att skydda öns unika geologiska värden, växtvärlden samt häcknings- och rastplatser för fåglar. En landskapsskyddsplan är upprättad av det Estniska Miljöministeriet för att skydda och förvalta naturen på ön och det kulturhistoriska arvet. Ön är tillsammans med kusthavet kring ön en del av Nõva-Osmussaari fågel- och naturskyddsområde som ingår i det europeiska Natura 2000-nätverket. Ön är dessutom ett skyddat våtmarksområde enligt Ramsarkonventionen.
Kommunens detaljplanering av det gamla byområdet (Bien) har som syfte att ge de bofasta på ön möjlighet att bygga en ny modern bostad och att erbjuda Odensholms byalag en tomt för att bygga en hembygdsgård. Byalaget köpte så i oktober 2016 Erkas tomt i Bien på Odensholm. Odensholms byalag planerar att bygga en hembygdsgård på Odensholm i Estland.

Erkas tomt från lantmäteriplanen. Tomten röjs av byalaget den 25 juli 2017.

Odensholms byalag
Redan 1992 ansökte Odensholmsborna gemensamt till Länsstyrelsen i Hapsal om att återfå äganderätten till marken på Odensholm. För att samordna de sju familjernas angelägenheter bildades Odensholms Byalag 1993 på initiativ av Valter Erkas. Ansökan om att återfå marken som gårdarna hade stått på avslogs dock med motiveringen att de boende på ön historiskt hade haft sedvanerätt men aldrig äganderätt till ön. Odensholmsborna satte upp gravstenar, inhägnade gravgården invid ruinen av Jesu kapell och uppförde en klockstapel intill under åren 1992–1994. Byalaget genomförde under åren 2006 – 2012 projektet för bevarande av Jesu Kapell. Byalaget är en estlandssvensk förening i Sverige som består av holmbor med sina anhöriga och ättlingar samt av personer med särskilt intresse för Odensholm. Det finns en estländsk del av föreningen, under namnet Mittetulundusühing Osmussaare Külaühing. Denna förening äger byalagets tomt i Bien på Odensholm.
Byalaget arbetar idag för att bevara och sprida kunskapen om den gamla kulturen och om vår härkomst och delge det till sentida ättlingar, verkar för delaktighet i och inflytande över Odensholms utveckling. Vi anordnar talko (ideellt arbete) på Odensholm och även andra aktiviteter både i Sverige och i Estland för medlemmar och andra intresserade.
Byalagets webbplats: www.odensholm.se

Restaureringen av Jesu kapell och tanken på en hembygdsgård
Byalaget genomförde under åren 2006 – 2012 projektet för bevarande av Jesu Kapell. Restaureringen av kapellruinen och uppröjningen av kyrkogården gjordes i samråd med Nuckö kommun. Projektet genomfördes med stöd och ledning av Lea Stroh som projektledare. Projektet finansierades genom bidrag från Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur, Kungliga Patriotiska Sällskapet, Nuckö kommun, Estlandssvenskarnas kulturförvaltning i Estland och med privata donationer och gåvor. Sommaren 2012 kunde vi stolta inviga det färdigrestaurerade kapellet och hålla en stor minneshögtid. Jesu Kapell och kyrkogården är nu, sedan 2014, skyddade som kulturminnesmärken efter beslut av estniska kultur-kulturministeriet.

Jesu Kapell: 1939 (foto ERM 1523-2358), före 1990 och i juni 2012 (foto Lea Stroh).

Hembygdsgård
Odensholms byalag planerar att bygga en hembygdsgård i Bien på Odensholm. Då holmborna fick återvända till sin ö 1991 fanns i Bien endast två byggnader kvar, rian till Marksgården och Erkasgårdens ladugård. Jesu kapell var en ruin. Byalaget har länge velat ha en plats på Odensholm för de kommande generationerna och för att vara delaktiga i öns utveckling. Detta kan bli verklighet, tack vare vårt köp av Erkas tomt i Bien. Vi kan bevara en del av våra förfäders kultur för framtiden och återknyta till våra rötter på Odensholm. Vi vill visa den tid då våra förfäder levde på Odensholm och vi vill kunna samla och visa bilder, dokument och föremål för att fler ska kunna ta del av öns historia och lära sig mer om de estlandssvenska familjer som bodde där, deras kultur, liv och öde. Byalagets medlemmar ska kunna bo i huset vid resor till Odensholm, för att underhålla kyrkogården, kapellruinen och själva hembygdsgården. olika aktiviteter ska kunna genomföras vid hembygdsgården, både för byalagets medlemmar och för allmänheten.
Byalagets tomt i Bien 2017

Hembygdsgården, Sammanfattning 2016 - 2025

Byalaget köpte i oktober 2016 Erkas tomt i Bien på Odensholm med syftet att bygga en hembygdsgård. Under åren 2017 -2024 sökte vi finansiering från ett flertal olika fonder och stiftelser och våra medlemmar och andra donatorer skänkte generösa gåvor till projektet i form av symboliska ”stockar”.
2018 fick vi ett stort bidrag från Stiftelsen Olle Engkvist Byggmästare. Vi fick också bidrag från det Estlandssvenska Kulturrådet i Estland för år 2018 och 2019. Det visade sig emellertid svårt att bli beviljade bidrag från kulturfonder såsom Stiftelsen Konung Gustav Vl Adolfs fond för svensk kultur och från Kungl. Patriotiska Sällskapet med flera. Förklaringen är att det inte beviljas bidrag till nybyggnation utan endast för restaurering eller bevarande.

Vi anlitade en estnisk arkitekt som fick i uppdrag att rita ett timmerhus med en planlösning som var inspirerad av Erkas boningshus (*stua*) som det såg ut från år 1879 fram till sekelskiftet. 2019 beslutade styrelsen att vi bör välja en enklare och billigare lösning än att bygga ett rent timmerhus om det inte går att finansiera, men att huset ändå ska vara enligt urspungsplanen.År 2020–2021 blev ritningarna klara och bygglovet för hembygdsgården blev beviljat i augusti 2022.

Styrelsen hoppades kunna låta bygga grunden 2023 eller 2024, och därefter bygga huset, kanske etappvis, när det kunde finansieras. Vi fick nu god hjälp av vårt ombud i Estland som har kontakt med en seriös byggfirma. Med syftet att bygga grunden till hembygdsgården 2024 genomförde byalaget en kampanj för insamling av mer pengar from hösten 2023 fram till och med februari 2024. Insamlingen till Holmbogården nådde målet!

Styrelsen fick så i början av juni 2024 offerten för att bygga grunden från byggfirman. Kostnaden skulle överstiga det som fanns på fondkontot och detta endast för att få grunden för huset lagd. En stor del av kostnaden rörde de transporter till ön som skulle krävas för den stora mängden material och maskiner som behövdes i bygget.

Styrelsen beslutade enhälligt den 16 juni 2024 att inte anta detta anbud. Motiveringen var att vi inte kan bygga grunden med pengar vi inte har. Det är ett anbud som vi inte kan anta med ansvar för de pengar vi och medlemmarna jobbat hårt med att få ihop.

I stället behöver vi hitta billigare alternativ för uppförandet av en byggnad på tomten, såsom exempelvis ett mindre prefabricerat hus som skulle kräva en enkel grund och inte innebära samma materialkostnader. Vi har en ansenlig summa pengar på fondkontot som har samlats ihop under åren som gått. Vi och vårt ombud har under hösten 2024 sonderat marknaden och fastnat för en lokal firma som bygger prefabricerade hus.

2025

Under hösten 2024 och våren 2025 undersökte styrelsen möjligheten att bygga ett mindre och billigare hus som ryms inom vår budget. Vi hittade en större lokal husfirma i Hapsal som bygger prefabricerade hus. Under påskveckan träffade vi representanter för husfirman i Hapsal. Det var mycket positivt. Vi bestämde oss för ett hus med ett allrum, två sovrum, ett litet sovloft och en altan med tak. Vi beställde det prefabricerade huset i slutet av maj och slutbetalade det i juli. Kostnaderna för transport till och på ön är kostsamt. Likaså kostar installation och montering av huset. Men budgeten går ihop. Under sommaren blev huset klart på fabriken TENE. Det är mycket logistik som ska fungera när man bygger på en ö långt ute i havet….. På sommaren var det inte möjligt att ordna transporten ut till Odensholm. Den 10 september genomfördes transporten av allt byggmaterial, ett plåttak, balkar, lecablock med mera med pråmen ut till ön. Den 16 september genomfördes avlastningen i Storhamne med Rita, Ervin, traktor plus vagn och två inhyrda män upp till tomten i Bien. Den 2 oktober utmärktes husets placering av en lantmätare. Den 3 oktober transporterades en grävmaskin, med tillhörande grävmaskinist, till Odensholm igen med pråmen. Marken som huset ska stå på förbereddegrusades.Så den 24 - 26 oktober installerades och monterades huset av byggaren Tauri med kollega och två extra inhyrda män. Plåttaket monterades den 3 - 4 november.
Äntligen blev huset klart!
Vi har fått den bästa hjälpen av Alar och Katrin Schönberg med planering, logistik, kontakter med byggfirmor och allt runtomkring. Vi uppskattar också mycket den hjälp och engagemang som vi får från Rita och Ervin Koppel.
Målning av huset får göras nästa år. Likaså ska planering göras för inredning osv.
Det är viktigt gentemot medlemmarna att vi kan motivera och visa att huset och tomten kommer till användning. Att bevara en del av våra förfäders kultur för framtiden, att ha kvar en plats på ön för de kommande generationerna och att vara delaktiga i öns fortsatta utveckling.

Bomärken enligt Albert Engström 1905, Bien: Erkas gatna, Erkas gård och Niggorsgården.

KORT HISTORIK

Odensholm, vars estniska namn är Osmussaar, ligger i Östersjön 7 kilometer, motsvarande ca 4,5 nautiska mil, nordväst om fasta Estlands nordvästra hörn vid Finska Vikens utlopp i Östersjön. Ön är ca 5 km lång och ca 1,5 km bred. Ön ligger i Nuckö (Noarootsi) kommun, som fr o m 2018 ingår som en del i Lääne-Nigula kommun.

Bosättningen

Odensholm steg ur havet ca 700 f Kr. Odensholm kan ha varit befolkad i 1000 år eller mer. Invånare på ön nämns första gången i ett dokument från 1436, och man kan av namnen utläsa att det rör sig om svenskar. Enligt den lokala traditionen bosatte sig skärkarlar från Stockholms skärgård på ön under 1600-talet och holmborna brukar räkna med att man bott i minst tio generationer på sin ö. Vid slutet av 1700-talet utgjordes befolkningen av sju familjer - boende på gårdarna Brus, Greis, Erkas, Marks, Niggors, Nibondas och Stavas – de familjer som kom att leva kvar in i modern tid

Näringar

Fiske, lotsning, jordbruk och bärgning av vrakgods var näringar för holmborna. Man jagade också säl och sjöfågel. Trots öns magra jordmån hade man alltid haft jordbruk jämsides med fisket. Genom att ha flera utkomstmöjligheter hade holmborna en relativt hög levnads-standard.

Kultur

Holmborna var fria människor och stolta fiskarbönder. De såg sig som en särskild grupp och de kände en stark identifikation med sin ö. De levde i ett jämlikt ösamhälle där man skötte och samordnade vissa sysslor och frågor gemensamt. Genom Drottning Kristinas privilegiebrev från 1650 fastställdes Odensholmbornas besittningsrätt till sin ö och sin rätt som ”fria svenskar”. Ända fram till sista tiden lyckades holmborna bevara sin frihet och uråldriga sedvanerätt med hjälp av privilegiebrevet. Ön var otillgänglig och holmborna hade inga betydande förpliktelser till öns ägare, som under lång tid var godset Nihove (Uuemõisa) vid Hapsal. Vid friköpen på 1890-talet eller vid jordreformen1919 kunde inte, eller ville inte, holmborna friköpa sina gårdar som de brukat i generationer. De hävdade i stället fortfarande sin uråldriga sedvanerätt till gårdarna.

Flykt till Sverige 1943–1944

Odensholmsborna tvångsevakuerades från Odensholm i juni 1940 när Sovjet krävde baser i Estland. Under åren 1943–1944 flydde eller överflyttades de flesta holmbor till Sverige. Efter kriget ända till i början 1990-talet, hade sovjetmilitären bl a en signalspaningsstation på ön för övervakning av det centrala östersjöområdet.

Återvändandet 1991

Odensholmsborna kunde återvända till sin ö 1991. Endast två byggnader fanns kvar, rian till Marksgården och Erkasgårdens ladugård. Jesu kapell var en ruin och kyrkogården var igenväxt och förstörd. Odensholmsborna ansökte 1992 gemensamt om att återfå ägande-/ besittningsrätten till Odensholm. Ansökan avslogs med motiveringen att man haft sedvanerätt men inte äganderätt till ön. Byalaget stödde då ett förslag från det estniska miljöministeriet om att förklara Odensholm som naturskyddsområde, vilket blev verklighet 1996. Därmed skyddades ön från exploatering och den unika miljön bevarades.